

MOLLA MUHAMMED SAİD el-AMEDÎ (YIKILMAZ)

HAYATI, İLMİ VE TASAVVUFİ YÖNÜ

Abdulvahit Yıkılmaz

**İmam – Hatib
Diyarbakır**

GİRİŞ

İslam tarihinin ilk dönemlerinden itibaren medreseler resmi veya gayri resmi temel eğitim kurumları olarak büyük bir boşluğu doldurmuşlardır. Doğu bölgesinde de medreseler köklü bir geçmişe sahiptir. Halka rehberlik eden şahsiyetler daha çok bu medreselerden yetişmiştir.

Bazı dönemlerde özellikle idarecilerin verdiği destekten dolayı medreseler altın çağını yaşamıştır. Bazen de çok zor dönemler geçirmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra tevhid-ı tedrisat kanunu ile medreseler kapatılınca Türkiye'nin birçok bölgesinde medreseler tamamıyla ortadan kalktı. Fakat halkın gönlünde taht kurmuş olan medreseler bütün yasak ve baskılara rağmen Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde bazen gizli bazen açık, gözden uzak yerlerde veya mağaralarda devam etmiştir. Özellikle 1940'lı yıllar hem kıtlık hem de yasaklardan dolayı medreseler çok zor bir dönem geçirmiştir. Talebeler akşamları ders çalışmak için çoğu zaman çıra ve yakıt bulamamışlar. Yatak olmamış, hasır üzerinde başlarının altına taşı yastık yaparak yatabilmişler. Tayin veya ratib denilen evlerden toplanan yemekler çoğu zaman yetmemiş, talebeler günlerce aç kalmışlar. Bu zorlukların yanında jandarma tarafından medreselere devamlı baskınlar yapılmış, zor şartlarda temin edilen veya elle yazılan kitaplar yakılmış ve talebeler dağıtılmıştır.

Bu zor şartlara rağmen Seydaların, talebelerin ve halkın üstün gayretiyle medrese geleneği son bulmamış ve günümüze kadar devam edebilmiştir.

Bu yazımızda hayatını konu edindiğimiz Molla Muhammed Said el-Amedî de bu zor şartlarda yetişmiş ve bu zorlukları yaşamış önemli son dönem medrese alimlerindedir.

1.HAYATI

1.1. DOĞUMU VE YETİŞMESİ

Diyarbakır'a bağlı Silvan ilçesinde yer alan Banuk¹ bölgesinin Taxık (Taşpınar) köyünde 1926 yılının sonunda dünyaya geldi. Babasının adı Ahmet'tir. Ahmet de Veli'nin oğludur. Soyunun Bitlis'te medfun bulunan Şeyh Hasan Banuki yoluyla Hz. Ebubekir (r.a.)'ya dayandığı söylenir. Doğduğu köye nisbetle Seyday-ı Mele Saidi Taxıkî olarak da bilinir. Fakat kendisi yazdığı eserlerde el-Amedî lakabını kullanmaktadır. Henüz küçük yaşta iken babası vefat eder. Yetim olarak annesinin himayesinde büyür. O zaman gelenek olduğu üzere 4 yıl 4 ay 4 gününü doldurunca, Kur'an-ı Kerim'i öğrenmek için Elifba'yı okumaya başlar. Köyde imam olmadığı için Hüseyin Keya'nın² yanında okur. O esnada Ferhand köyünde büyük alim ve mütasavvuf Seyda Molla Yahya imam ve müderris idi. Molla Yasin Seyda'nın yanında kitaplarını bitirince Seyda Molla Yahya, onun yanına birkaç talebe vererek Tahık köyüne imam olarak gönderir. Kürbeyt köyünde de Siirtli Molla Hamid³ imam idi. Molla Hamid kıraat ve tecvid ilmini çok iyi bilirdi, bu konuda ders verirdi. M. Abdullah Tümuki⁴ de onun yanında okuyordu. Molla Yasin Tahık köyünde medrese açınca M. Abdullah Tümuki ve birkaç arkadaşı Molla Yasin'in yanına gelip okumaya devam ederler.

Köyde medrese açıldığı için Molla Muhammed Said de medreseye gider ve M. Abdullah Tümuki'nin yanında Kur'an-ı Kerim'i bitirir. Daha sonra da

¹ Banuk, Silvan'a bağlı Ferhand, Herşen (Arı köyü), Taxık (Taşpınar köyü) ve Kürbeyt köylerinin bulunduğu bölgenin adıdır.

² Hüseyin keya, Molla Muhammed Said'in akrabası olur ve o yıllarda Tahık köyünün muhtarlığını yapmıştır. Medreselerde bir süre okuduğu için köyde hoca olmadığı zamanlarda köye imamlık yapar ve çocuklara ders verirdi.

³ Siirt'lidir Silvan'a bağlı Kürbeyt köyünde imamlık yapmıştır. Daha sonra silvan'a yerleş ve orada vefat etmiştir. Boşanma (talak) ile ilgili fetvaları ile meşhurdur.

⁴ Sason'a bağlı Tümok köyündendir

"*Mevlid*"⁵, "*Nubahar*"⁶ ve "*Gâyet-ül ihtisâr*"⁷ da M.Yusuf Babiniri ile M. İbrahim Diliti'nin⁸ yanında okumuştur.

Seyda M. Yasin daha sonra Silvan'a bağlı Veysıka köyüne oradan da yine Silvan'a bağlı Atşa (Susuz) köyüne taşınır. Molla Muhammed Said de ondan ayrılmaz, onun yanında okumaya devam eder.

II. Dünya savaşı yıllarında kıtlık baş gösterince öğrenciler dağılmak zorunda kalır. Molla Muhammed Said de kendi köyüne gider. 1944'te yağmur yağıp kıtlık bitince Silvan'a bağlı Ferhand köyünde ikamet eden Seyda M. Yahya'nın yanına gider ve onun yanında şafii fikhî olan "*el-Envar*"⁹ ve farsça "*Gülistan*"¹⁰ adlı kitapları okur.

Bu arada Seyda Molla Yasin, Diyarbakır'a yakın Hıdılyas köyüne taşınmıştır. Molla Muhammed Said tekrar onun yanına gider. Burada yaklaşık beş yıl zarfında sıra kitablarından Hâşiyeler "*Abdulğafur*"¹¹ ve "*Abdulhakim*"¹²e kadar okur. Oradan da Suriye'ye gider. Amut'a bağlı Güt köyünde Molla Abdulhalim'in yanında yaklaşık bir yıl kalır. Burada "*Muhtasar'ül-Maani*"¹³ ve "*Şerh'ul-Akâid*"¹⁴i okur. Daha sonra Türkiye'ye döner ve iki yıl askerlikten sonra o zaman Silvan'a bağlı Çırık köyüne yerleşen Seyda M. Yasin'in yanına tekrar gider. Burada da "*el-Bedrü't-Tâli' fi Halli Cemi'l-Cevâmi'*"¹⁵ ve bir miktar fikhî okuduktan sonra m.1957'de icazetini Seyda Molla Yasin'den alır.¹⁶

⁵ Mela-i Bati olarak bilinen Şeyh Hasan Ertuşî'nin yazmış olduğu vezinli Kürtçe mevlit

⁶ Şeyh Ahmed Hani'nin çocuklar için hazırlamış olduğu Arapça Kürtçe mevzun bir lügattir

⁷ Eb-u Şüca' Ahmet bin Hüseyin'in Şafii fikhînde yazdığı kısa bir metindir

⁸ Kulp'a bağlı Dilit köyündendir. Daha sonra Elazığ'ta vaizlik ve Kulp'ta da müftülük yapmıştır. Bunun dışında hayatı ile ilgili bir bilgiye ulaşamadık.

⁹ El- Envar li a'mal'il-ebrar, Yusüf el-Erdebili, Şafii fikhî.

¹⁰ Bostan ve Gülistan, Sa'd Şirazi

¹¹ *Hâşiyetü Abdulğafür el-Larî Ala'l-Fevâidi'd-Diyâiyeye fi Şerhi'l-Kafiye,*

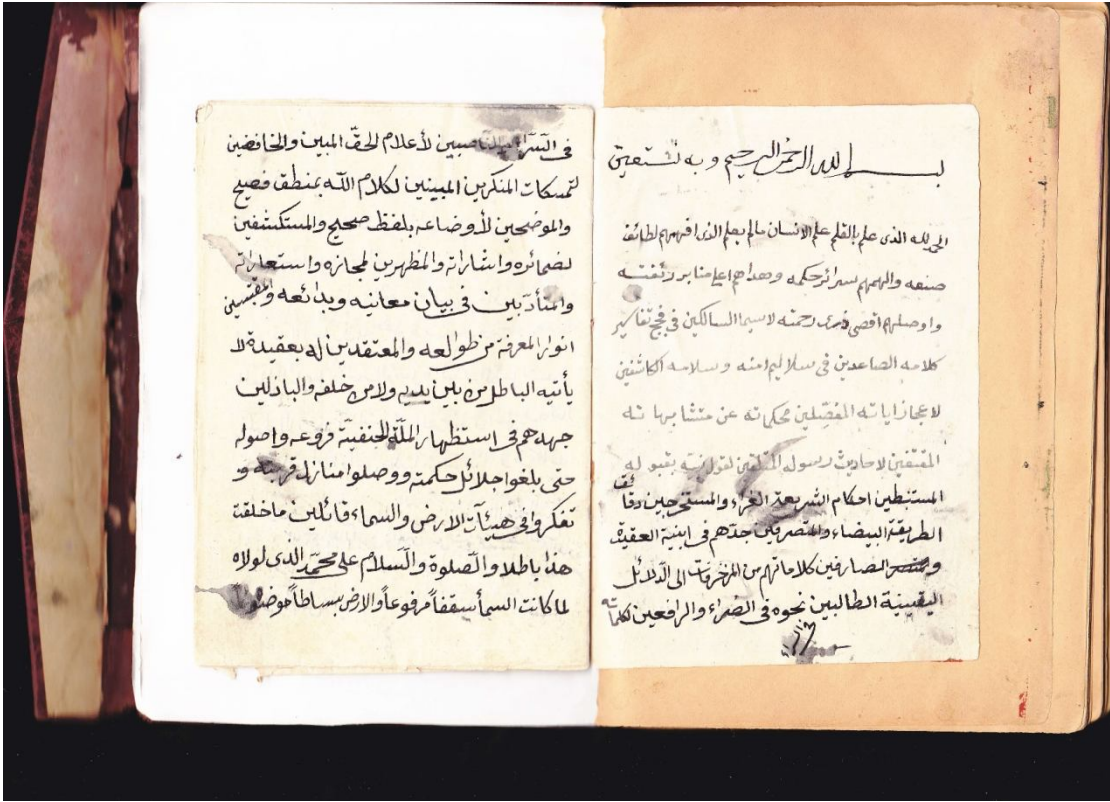
¹² *Hâşiyetü Abdulhakim es-Seyaleküti Ala Hâşiyet Abdulğafür el-Lari Ala Şerhi'l-Kafiye,*

¹³ Teftazanî tarafından, el-Kazvînî'nin *Telhîsü'l-Miftah* adlı eserine yazılan meşhur şerh

¹⁴ Teftazanî'nin Ömer b. Muhammed en-Nesefî'nin *el-Akaid* adlı eserine yazdığı şerh

¹⁵ Tacüddin Abdülvehhab İbn Sübkî'nin yazdığı *Cemü'l-Cevâmi'* adlı metnine Celalüddin el-Mahallî'nin kaleme aldığı şerh.

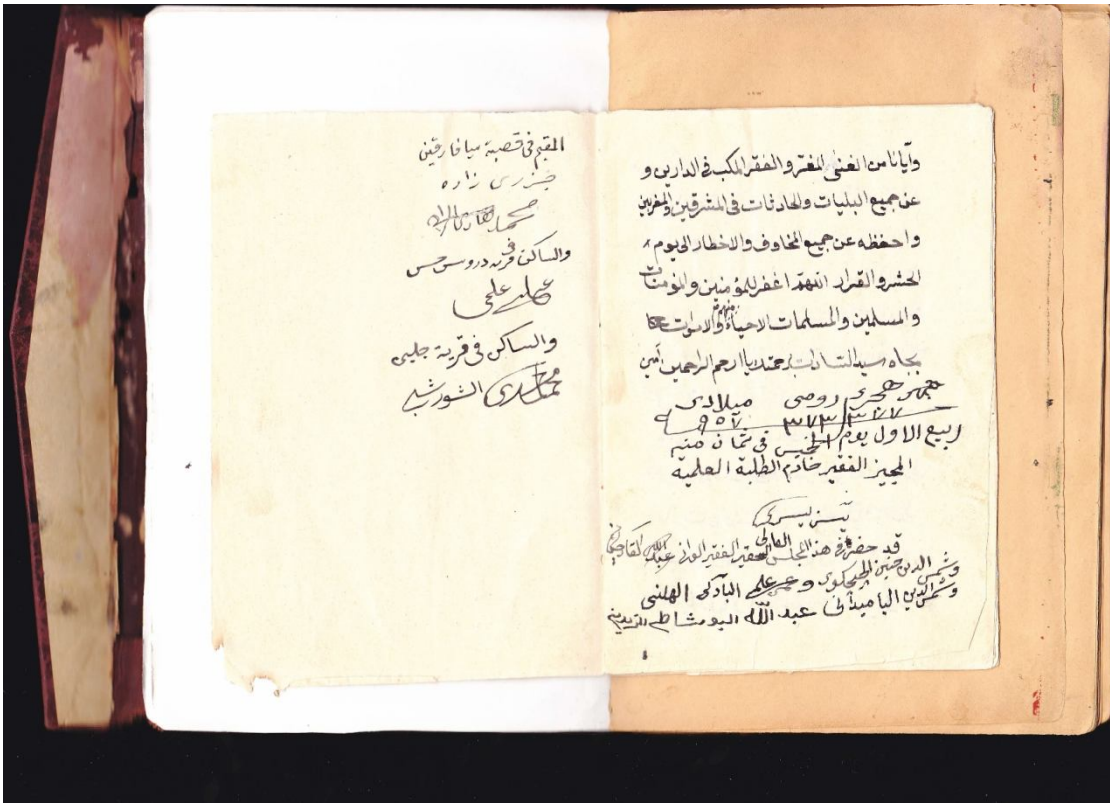
¹⁶ Molla Muhammed Said'in kendisinden alınan bilgiler ve Şefik Korkusuz, *Tezkire-i Meşayih-i Amid II* sayfa:325

بسم الله الرحمن الرحيم وبه نستعين

الحمد لله الذي علم بالقلم علم الانسان ما لم يعلم الذي افهمهم لطائف
صنعه والهمهم سر حكيمه وهداهم على ما سبر رقتهم
واوصلهم اقصى قمره رحمة لاسيما السالكين في فجاجنا كبر
كلامه الصاعدين في سلاليم منه وسلامه الكاشفين
لاجاز اياته المفضلين بحكمته عن متشابها منه
المستبين لاحاديث رسوله الكريم لقول الله تعالى
المستبين احكام الشريعة الغرابة والمستبين وقا
الطريقه البيضاء والاصغر بين جدهم في ائمة العترة
وتمتص البصائر من كلامهم من المنزهة الى الدلائل
اليقينية الطالعين نحووه في الصبر والراغبين كذا

في التمسك بالاصحاحين لأعلام الحق المبين والخاصين
لتسكات المنهين المبينين لكلام الله بمنطق صحيح
والموصحين لأوضاعه بلهف صحيح والمستكنين
لضائرته وانشاراته والمظهرين لجازته واستعارته
وامتدادت في بيان معانيه وبدائعه والتمسكين
انوار المعرفه من طول العله والمعقد من له بعقيدة لا
ياثيه الباطن من بين يديه ولا من خلفه والباذلين
جهدهم في استظهار الملة الخفية فروعها واصول
حتى بلغوا اجلا لى حكيمته ووصلوا منازل المقربين
تفكر في هضبات الارض والسماء فان الذين ما خلفت
هذا باطلا والصلوة والسلام على محمد الذي لولاه
لما كانت السماء سقفا مرفوعا والارض بساطا موضعا

وايا من الغنى المفقرو الفقرا الكعبة الدارين و
عن جميع البليات والحادثات في المشرق والمغرب
واحفظه عن جميع المخاوف والاطهار اليوم
الحشره القدره انهدا غفر للمؤمنين والمؤمنات
والمسلمين والمسلمات الاحياء والاموات كما
بجاه سيدنا ابي محمد عليا ارحم الراحمين آمين
جمعه حرمي روضي ميلادى
لا اله الا الله
ربيع الاول يوم الخميس في شان منته
المجيز الفقير خادم الطلبة العلميه

تسنن يسرى
قد حضرته هذه العجائب الفقير الذي جده لقا
وشين الدين حرمي الميركوك وجميع على البادية الهلنى
وشين الدين الباميدانى عبد الله اليوم مشاطه بنينين

المقيم في قصبه سيان رتين
جسر س زاره
سكان القريه
والساكن في دروس حس
عليه
والساكن في قرية جليلي
محمد كرى الشورش

Molla Muhammed Said'in aldığı icazetin ilk ve son iki sayfaları

1.2. YAPTIĞI GÖREVLER

Molla Muhammed Said, ilim icazetini aldıktan sonra Bismil'e bağlı Karangoz köyüne fahri imam olarak göreve başlar. Genel olarak medrese mezunları buldukları yerde müderrislik görevini de yaparlardı. Molla Muhammed Sait de bulunduğu yerde hem imamlık yapar hem de medrese açıp ders vermeye başlar. Burada yaklaşık bir yıl görev yapar. Daha sonra Silvan'a bağlı Kürişa köyüne taşınır. Burada 10 yıl (1958-1968) görev yapar. Daha sonra da Bismil'e bağlı Fetlajor (Yukarı dolay) köyüne taşınır ve burada yaklaşık 12 yıl (1968-1979) kalır. Burada fahri olarak göreve devam ederken 1975 yılında Diyanet İşleri Başkanlığında imam hatip olarak görev alır ve bundan sonra artık görevine resmi olarak devam etmiştir. Fetlajor (Yukarı dolay) köyünden sonra da Silvan merkez Tekel câminde 4 yıl (1979-1982), Silvan'a bağlı Çırık köyünde 3 yıl (1982-1985), yine Silvan'a bağlı Haydereka köyünde 5 yıl (1985-1990), Bismil'e bağlı Hola köyünde 6 yıl (1990-1998) imamlık ve müderrislik yaptıktan sonra emekliliğe ayrılıp Diyarbakır'a yerleşmiştir.

Görev yaptığı her yerde tedrisata devam ederek çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Emekli olduktan sonra da Diyarbakır'daki evi bir medrese işlevini görmektedir. Gelenlere ders verir, ilmi müzakerelerde bulunur. Son yıllarda ise daha çok çeşitli konularda risale ve kitap yazma ile zamanını geçirmektedir.

1.3. EVLİLİĞİ

Molla Muhammed Said, ilk görev yeri olan Karangoz köyünde görev yaptığı esnada m.1957 yılının sonbaharında yörenin tanınmış alimlerinden Molla Abdullah Koği'nin¹⁷ kızıyla evlenir. Bu evlilikten üç erkek, yedi kız olmak üzere toplam on çocuğu olmuştur. Bir kızı küçük yaşta vefat etmiş, diğer çocukları ise hayattadır.

¹⁷ Molla Abdullah Koği, Van'a bağlı Kınasor köyündendir. Van civarında Said Nursi'nin dayısı Molla Ali'nin yanında okumuştur. Said Nursi'nin yanında da altı ay kadar okumuştur. Daha sonra 1917 Rus savaşında günlü kürt alayında bölük komutanı olarak savaşa katılmıştır. Savaşta ayağından yaralanmıştır. Savaşın sonu Silvan'a gelir ve Molla Hüseyin Küçük'ün yanında okumaya devam eder, ondan icazet alır. İcazet aldıktan sonra Diyarbakır bölgesinde imamlık ve müderrislik yapmaya devam eder. Çok sayıda talebe yetiştirmiştir. İlim ve cesareti ile meşhurdur. Bismil'e bağlı Koği köyünde fazla görev yaptığı için Molla Abdullah – ı Koği olarak tanınmıştır. Kısa bir süre Çınar ilçesinde resmi vaiz olarak da görev yapmıştır. Fakat Kürtçe vaaz verdiği için görevden atılmıştır. Uzun yıllar devam eden fahri imamlık ve müderrislik hayatından sonra 1975 yılında Diyarbakır'da vefat etmiştir. (Bu bilgiler Molla Muhammed Sait el-Amedî'den alınmıştır.)

1.4. KİŞİLİĞİ

Hayatının tamamını ilim öğrenmek ve öğrenci yetiştirmekle geçiren Molla Muhammed Said, her alanda İslami hükümlere bağlı kalmaya çok önem vermektedir. Kendisine intisap edeceği bir mürşit ararken bile daha çok mürşidin İslam şeriatına bağlılığı hususuna önem vermiştir. Sohbetlerinde devamlı tasavvufun İslam şeriatına bağlılık olduğunu söylemektedir. Tasavvufa ve tasavvuf ehline derin bağlılığı ve saygısı olmakla beraber bazı tasavvuf ehlinde gördüğü İslam'a uymayan veya bid'at olan hususları eleştirmekten geri durmaz. Örneğin silsilede geçen bazı zatlar hakkındaki abartılı vasıfların çıkartılması ve söylenmemesi gerektiğini dile getirmektedir. Namaz tesbihatında ve diğer zikir ve ibadetlerde sünnette belirlenen şekil ve miktardan ayrılmaması gerektiğini, eksik yapmanın veya bunlara ilave yapmanın doğru olmadığını hep söylemektedir. Tarikat yoluyla müritlerden mal toplamayı hoş karşılamaz, kendisi de böyle bir yola baş vurmamakta ve aldığı emekli maaşıyla geçinmeye çalışmaktadır.

Şeyh Muhammed Maşûk, halifelik izni vereceği kişilere her birinin kişiliğine uygun bir tavsiyede bulunmuştur. Molla Muhammed Said'e de bu izni verirken ona ders vermeyi tavsiye etmiştir. O da bu tavsiyeye bağlı kalarak ders vermekle ve ilim tahsiliyle ömrünü geçirmiştir.

Dünya malı konusunda da zenginlik ve lüks peşinde olmamıştır. Uzun yıllar fahri ve resmi görev yaptığı halde hep orta bir seviyede hayatını devam ettirmiş, para ve servet biriktirmemiştir. Oturduğu mütevazı bir evi dışında başka bir mal varlığı da yoktur.

Dersler dışında kalan zamanını çeşitli kitaplar mütalaa etmekle geçirmektedir. Daha çok siyer kitaplarını mütalaa etmiştir. Siyerde geçen mevki ve şahıs isimleri hep hafızasındadır. Şu anda seksen dört yaşında olmasına rağmen siyerden bir konuyu anlatırken yer ve şahıs isimlerini vererek anlatmaktadır.

1.5. HAYATINDAN BAZI ANEKDOTLAR

Molla Muhammed Said, 7-8 yaşlarında iken (m.1933) kendi köyünde Seyda Molla Yasin'in açmış olduğu medreseye devam etmiştir. O dönemde medrese açmak ve Arapça ders vermek yasak idi. Bunun takibi için devamlı köylere baskınlar yapılırdı. Molla Muhammed Said, kendi köylerine yapılan bu

baskınlardan birisini M. Şemseddin Çiçiki'den¹⁸ şu şekilde aktarmaktadır: Câmîde Seyda Molla Yasin'den "Cem'ül-cevâmi'" dersini alırken bir baktım yüzbaşı ayağında botu ile câmîye girdi. Seyda derse daldığı için onu fark etmedi. Başımıza dikilmiş, bir bize bakıyor bir kitaba bakıyordu. Ben ise korkudan ne yapacağımı bilemiyordum. Seyda'ya dersimiz yeter dedim. Seyda başını kaldırdı, yüzbaşını görünce rengi değişti. Yüzbaşı ise "bak bak şu gavurlara bak ne okuyorlar" diye bağırıyordu. Bizi dışarı çıkardı. Diğer öğrencileri de toplayıp çıkarttı. Câmî ve medreseyi aradılar, buldukları bütün kitapları alıp câmînin önünde ayakkabıların çıkarıldığı yere yığıdılar. Bu arada muhtar ve köylüler de gelmişlerdi. Seydanın Mısır'da okuyan teyzesinin oğlunun göndermiş olduğu "*Kadı beydavi*" tefsiri de bu kitaplar içerisinde idi. Seyda ve Muhtar, Yüzbaşuya, bu, Kur'an-ı Kerim tefsiridir, bunu geri ver, diye ne kadar rica ettiler ise de Yüzbaşı kabul etmedi, hepsini yakacağım dedi.

Daha sonra Yüzbaşı, Muhtara bu kitapları yakmasını söyledi. O dönemde rütbeli bir askere karşı çıkmak, ona itiraz etmek büyük bir cesaret isterdi. Muhtar, bu cesareti göstererek "komutanım! Bunlar dini kitaplardır, bunları yakarsam başıma büyük bir bela gelir, evime ulaşamam" deyince Yüzbaşında da korku meydana geldi. "Karşı köye gidip dönünce burada bunların külünü görmeliyim " dedi. Askerler köyden ayrılınca kitaplar kaldırılıp onun yerine başka şeyler yakılarak külünü orada biriktirdiler.

Bu olaydan sonra artık câmîde ders okuma imkanı kalmamıştı. Bunun üzerine bir köylü kiler olarak kullandığı bir odayı boşaltır ve ders orada devam eder. Molla Muhammed Said de bu kilerde medrese talebelerinden Kur'an dersini almıştır.

Başka bir olay da Silvan'a bağlı Atşa köyünde meydana gelmiştir:

Molla Muhammed Said, 13-14 yaşlarında (m.1938) Atşa köyünde yine Seyda Molla Yasin'in yanında medreseye devam ederken Arapça ezan okuduğu için jandarma tarafından yakalanır. Diğer öğrencilerle beraber tutuklanmak üzere köyden çıkartılırlar. Köyün ileri gelenlerinden Nadir adında bir köylü o zamanın parası ile komutana on lira verir. Bunun üzerine komutan bir daha burada Arapçanın okunmaması şartı ile bunları bırakır. Burada da câmîde okuma imkanı kalmaz. Bunun üzerine köyün aşağısında bulunan derede toprağı kazıp üzerini çalılarla kapatırlar. Seyda ve öğrenciler orada derse devam ederler.

¹⁸ Silvan'a bağlı Çiçika köyündendir. Seyda Molla Yasin'in yanında okumuş ve ondan icazet almıştır. Kendi köyünde uzun yıllar ders vermiş ve çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Vefat tarihi hakkında tam bir bilgi elde edemedik, 1990 yılı olabilir.

2.İLMİ YÖNÜ

2.1. TAHSİLİ

Molla Muhammed Said, medreselerde uzun süren bir eğitimden geçmiştir. Medrese programında yer alan sıra kitaplarını Diyarbakır bölgesinde ve bir yıl kadar da Suriye'deki medreselerde farklı hocalardan okumuştur. O gün medreselerde yaygın olarak okutulan ilimlerden Arap dili gramerine yönelik Sarf ve nahivin yanı sıra meânî, bedî' ve beyân gibi belagata dair ilimleri, mantık, vad', kelâm, fıkıh usulü, Şafii fıkıhı, tefsir, hadîs, ferâiz ve siyer ilimlerini de okumuştur.

Doğu medreselerinde uzun yıllardan beridir kabul görmüş ve sıra kitapları denilen bir program uygulanmaktadır. Günümüze kadar ufak bazı değişiklikler yapılmaya çalışılmışsa da bu programın aslı korunmuştur.¹⁹

Medreselerdeki bu program sınıf geçme şeklinde değil de kitabı bitirme ve anlamaya dayalı olduğu için bu kitapların dersle okunması uzun bir zaman almaktadır. Her medrese öğrencisi gibi Molla Muhammed Said'in de medrese tahsili 18 yıl kadar uzun bir zaman sürmüştür. Bu zaman zarfında okumuş olduğu sıra kitapları şunlardır:

- 1- *Binâü'l-Efâl* : Müellifi bilinmiyor
- 2- *el-İzzi fi't-Tasrîf* : İzzeddin ez-Zencânî'nin (ö.655/1257)
- 3- *Avâmilü'l-Mie*: Abdulkahir el-Cürcânî
- 4- Molla Yunus el-Irkitînî'nin Arapça'daki zarflar hakkında Kürtçe olarak hazırladığı *Zurûf* ve *el-Avâmilü'l-Mie* kitabının besmeleden 'mietü amilin' cümlesine kadar olan kısmının irabını yapan *Terkîb*
- 5- *Sadullah es-Sağir*: Saduddin (*el-Evamilü'l-Mie* kitabının Şerhi)
- 4- *Şerhü'l-Müğni*: Muhammed b. Abdurrahim el-Bilâlî
- 5- *Saduddin* (İzzi'nin şerhi): Saduddin et-Teftazânî
- 6- *Hellu'l-Maakid Şerhu'l-Kavâid*: Ebu's-Sena Ahmed b. Muhammed ez-Zîlî
- 7- *Hedâiku'd-Dekâik*(*Sadullah el-Kebir*,): Sadullah el-Berdaî
- 8- *el-Behcetü'l-Mardıyye fi Şerhi'l-Elfiyye*:Celalüddin Abdurrahman es-Suyütî
- 9- *el-Fevâidü'd-Diyâiyye*(Molla Câmî): Abdurrahman el-Câmî
- 10 -*Hâşiyetü Abdulğafür el-Larî Ala'l-Fevaidi'd-Diyaiyye fi Şerhi'l-Kafiye*,
- 11 -*Hâşiyetü Abdulkahim es-Seyalekütî Ala Hâşiyet Abdulğafur el-Lari Ala Şerhi'l-Kafiye*,
- 12 -*Hâşiyetü Abdulkahim es-Seyalekütî Ala Avahiri'l-Câmî*
- 13- *Akddu'n-Nâmî Ale'l-Câmî*: Muhammed Rahmi el-Ekîn

¹⁹ M. Edip Çağmar, "Siirt ve Çevresindeki Medreselerde Eğitim", Uluslararası Siirt Sempozyumu Bildirileri-2006, s. 679-681; Doğu ve Güneydoğu medreselerinde okunan sıra kitapları ve bu kitapların müellifleri hakkında geniş bilgi için bkz. el-Harranî, İbrahim, *Tuhfetü'l-İhvan el-Medresiyye fi Teracümi Ba'di Musannifi'l-Kutubi'd-Dirasiyye*,

- 14- *Muğni't-Tullab*: Muhmud b. Hafız el-Meğnisani'nin, Ebheri'nin *İsağücisine* yazdığı şerh
- 15- *Hüsam-I Kati (Semkati)* ve *Hâşiyesi Muhyüddin*: Husamuddin Hasan el-Katî'nin Ebherî'nin *İsağücisine* yazdığı şerh
- 16- *Fenari* :Molla Fenârî'nin Ebherî'nin *İsağücisine* yazdığı geniş bir şerh
- 17- *Kavlü'l-Ahmed* : Ahmed b. Muhammed b. Hıdır tarafından *Fenarî* üzerine yazılan bir Hâşiye
- 6- *Gelebevî fi'l-Mantık* :İsmail Gelebevî
- 7- *el-Velediyye* :(vad' ilmine dair) Muhammed b. Ebi Bekr Saçkalı Zade
- 8-Mesudî'nin adab ve münazaraya dair adlı eseri,
- 9- *Ullüğ* : Müftizade'nin adab ve münazaraya dair *Huseyni* adlı esere yazdığı şerh
- 1- *Usam fi'l-İstiâra* :Usamuddin İbrahim b. Muhammed
- 2-Ali Kuşçu'nun Adududdin el-İcî'nin *Risaletü'l-Vad'* adlı eserine yazdığı şerh
- 3-Usamuddin İbrahim el-İsferayînî'nin Ebu'l-Kasim el-Leysî es-Semerkindî'nin *el-Feride* adlı eserine yazdığı şerh
- 4- *Tahrîrü'l-Kavâidi'l-Mantıkıyye fi Şerhi'r-Risaleti's-Şemsiyye* :
Kutbüddin Muhammed b. Muhammed er-Razî tarafından Necmüddin Ömer b. Ali el-Kazvinî(493/1493)'nin mantık ilmine dair yazdığı *Şemsiye* metnine yaptığı bir şerh
- 5- *Şerhü'l-Akaid* : Teftazanî'nin Ömer b. Muhammed en-Nesefî'nin *el-Akaid* adlı eserine yazdığı şerh
- 6- *Muhtasarü'l-Maanî* : Teftazanî tarafından, el-Kazvînî'nin *Telhîsü'l-Miftah* adlı eserine yazılan meşhur şerhi
- 7- *el-Bedrü't-Tali' fi Halli Cemi'l-Cevâmi''* : Tacüddin Abdulvahhab İbn Sübkî'nin yazdığı *Cemü'l-Cevâmi''* adlı metnine Celalüddin el-Mahallî'nin kaleme aldığı şerh.

2.2. HOCALARI

1. Seyda Molla Yahya Ferhandi : Molla Yahya, Diyarbakır'ın Silvan İlçesine bağlı Kayadere (Ferhand) köyünde 1276/1859 yılında doğdu. ilim ve takvada temayüz etmiş önemli şahsiyetlerin başında gelmektedir. Çok bereketli bir ilim mirası bırakmıştır. Babası Molla Hacı, Kulp'un Hiyan aşiretinden gelip Silvan'a bağlı Ferhand köyüne yerleşmiştir. Kendisi de 1950 yılında vefat edinceye kadar bu köyde ikamet etmiştir. Molla Yahya ilmi icazetini Bismil'e bağlı Tılşhami köyünde oturan Şeyh Ömer'den almıştır. Tasavvufta da Bismil'e bağlı Belli köyünde oturan şeyh Sait'ten halifelik iznini almıştır. Şeyh Sait de Eruh'tan gelip Silvan'a bağlı Bahçe köyüne yerleşen Şeyh İbrahim'in oğlu ve halifesidir.²⁰

²⁰ Geniş bilgi için bkz. Abdülkerim Melikoğlu **SEYDA MOLLA YAHYA FERHANDÎ** Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi -www.e-sarkiyat.com- ISSN: 1308-9633 Sayı: II Nisan 2009

2. Seyda Molla Yasin : Molla Yasin, Molla Derviş'in oğludur. Babası aslen Muş ilindedir. Daha sonra Kulp'un Xiyan aşiretinde ikamet etmiştir. Kendisi de Diyarbakır'ın Kulp İlçesi,(Xerzika) Tuzla Köyü'nde, 1906 yılında doğmuştur. Medrese tahsilini Silvan İlçesine bağlı Kayadere (Ferhand) köyünde ikamet eden Molla Yahya'nın yanında yapmış ve ondan icazet almıştır.Diyarbakır çevresinde uzun yıllar imamlık ve müderrislik yapmış, Çok sayıda talebe yetiştirmiş ve birçok konuda çeşitli ederler telif etmiştir . Üstün zekası ve ilmi ile temayüz etmiş önemli bir şahsiyettir. Yörede “Reis ê Alima” (Reis'ül- Ülema,âlimlerin reisi) olarak anılmıştır. 1994 yılında 88 yaşındayken Diyarbakır'da vefat etmiştir. ²¹

Seyda Molla Yasin, farklı konularda eserler de yazmıştır. ulaşabildiğimiz eserleri şunlardır: Seyfül Me'lûl, Rawdul Hayat (Keşf'ün-Nikab), Tefsir (Nisa, 59) “أطيعوا الله وأطيعوا الرسول” Allah'a ve resûlüne itaat edin” Ayet-i Kerîmesinin tefsiri, Akidetu'l-Îmân el-ULâ (Akîda İmanê A Yekî), küçük çocuklar için “Akida İmanê I” adındaki bir eser, yetişkinler ve ilim erbabı için de ‘Akîdetu'l-Îman es-Sânî (Akîda İmanê A Dudiya) “Akida İmanê II”, Faiz Risalesi, Hayvan Kesimi ile ilgili risale. Ayrıca Allah ve Peygamber sevgisi üzerine, münacaat şeklinde ve birçok değişik konuda sayıları bini aşkın şiir yazmıştır²²

3. Seyda Molla Abdulalim : Muş'un Bulanık ilçesine bağlı Karaköy'den Suriye'ye göç etmiştir. Şeyh Diyaüddin'nin (Hazret) halifası Şeyh Mahmut'un yeğenidir. Suriye'nin Amud ilçesinde oturan molla Fethüllah'ın yanında okuyup icazet almıştır. Amud'a bağlı Giit köyünde imam ve müderris olarak görev yapmıştır. Molla Muhammed Said de bu köyde yaklaşık bir yıl onun yanında okumuştur. ²³

2.3. MÜDERRİSLİĞİ

Molla Muhammed Said, medreseden mezun olduktan sonra tedrisata başlamıştır. Yazımızın birinci bölümünde yer alan görev yaptığı her yerde aynı zamanda medrese açıp ders de vermiştir. Ders vermeyi devamlı diğer bütün işlerin üstünde tutmuştur. Yeni bir yere görev için gideceği zaman ilk şartı, medrese açmak ve talebelerin iâşesinin karşılanması olmuştur.

2.4. EĞİTİM METODU

²¹ Geniş bilgi için bkz. SEYDA MOLLA YASİN TOPRAK (YÜSRİ)

HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ Z. Fuat Toprak, Muhammed Toprak, Z. Abidin Toprak
Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi -www.e-sarkiyat.com- ISSN: 1308-9633 Sayı: I Nisan 2009

²² **SEYDA MOLLA YASİN TOPRAK (YÜSRİ) HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ** Z. Fuat Toprak,
Muhammed Toprak, Z. Abidin Toprak

Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi -www.e-sarkiyat.com- ISSN: 1308-9633 Sayı: I Nisan 2009

²³ Bu konudaki bilgi Molla Muhammed Sait'en alınmıştır.

Molla Muhammed Said, eskiden beri medreselerde uygulanan programı takip etmiştir. Bu program ile çok sayıda büyük alimin yetiştiğini ve bu büyük alimler tarafından uygulandığı için bunun ayrıca bereketinin olacağını düşündüğü için bu programdan ayrılmak istememiştir. Sırada bulunan bütün kitapları mutlaka okuturdu. Ders verirken üzerinde çok durur, metinde geçen bütün kelimeleri açıklardı. Derslerin mütalaa edilmesi ve metinlerin ezberlenmesine çok önem verirdi. Derslerin yanında talebelerin ahlak, kılık kıyafet ve ibadet durumlarını da yakından takip ederdi.

Asıl ders sayılan sıra kitaplarının yanında talebelere Tefsir, Fıkıh, Hadis ve Siyer derslerini de verirdi.

2.5. TALEBELERİ

Molla Muhammed Said, hocası Seyda Molla Yasin' den icazet aldıktan sonra görev yaptığı yerlerde zamanının tamamını ders vermek ile geçirirdi. Bu uzun zaman zarfında çok sayıda talebe yetiştirdi. Bir kısmı uzun süre devam ederek kendisinden icazet almıştır, bazıları da tahsillerini başka yerlerde tamamlamışlardır. Ancak biz bu yazımızda talebelerinin tümünü zikredemeyeceğiz. Aşağıda isimlerini verdiklerimiz kendisinden icazet almış veya uzun süre onun yanında okumuş talebelerinin bir kısmıdır.

1- M. Muhammed Şirin : uzun süre fahri imamlık yaptıktan sonra şu anda Diyarbakır'da ikamet etmektedir.

2- M. Sadullah : İmam hatib, müderris. Diyarbakır'ın Bismil ilçesine bağlı Fetla jor (Yukarı dolay) köyünde 1957 yılında doğmuştur. Medrese eğitiminin büyük kısmını Molla Muhammed Said'in yanında tamamlamış ve ondan icazet almıştır. Seda Molla Hıdır'ın yanında da bir müddet okuyup ondan da icazet almıştır. Ayrıca Şeyh Asım Oxini'den de icazet almıştır. 1983'te Medrese tahsilini bitirdikten sonra Diyarbakır ve Mardin yöresinin farklı yerlerinde imamlık ve müderrislik yapmıştır ve halen tedrisata devam etmektedir. Bu süre zarfında önemli hizmetlerde ve görevlerde bulunan çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Ayrıca yoğun ilmi çalışmaya da devam etmektedir. Çeşitli konularda Türkçe ve Kürtçe risaleler yazmış, kitap tercüme etmiş ve bazı dergilerde yazıları yayınlanmıştır.

3- M. Sabahüddin Elçani : İmam hatib ve müderris, İstanbul

4- M. Salahüddin karacadaği: İmam hatib, vefat etmiştir.

5- M. Ahmet Afşin : İmam hatib, Ergani. İlimi çalışmalara devam etmektedir, Arapçadan Kürtçe diline güzel tercümeleleri vardır.

6- M. Muhammed Tahir: Silvan

7-M. Galib bennili : İmam hatib, Karaz(Kocaköy)

8. Adil Bor : Diyanet İşleri Başkanlığı İstanbul Haseki İhtisas Eğitim Merkezi öğretim görevlisi

9- M. Hadi Selibi : Batman'a bağlı Selib köyünde ikamet etmektedir.

10- M. Abdulilah Yıkılmaz: Molla Muhammed Said'in oğludur, ticaretle uğraşmaktadır. İstanbul.

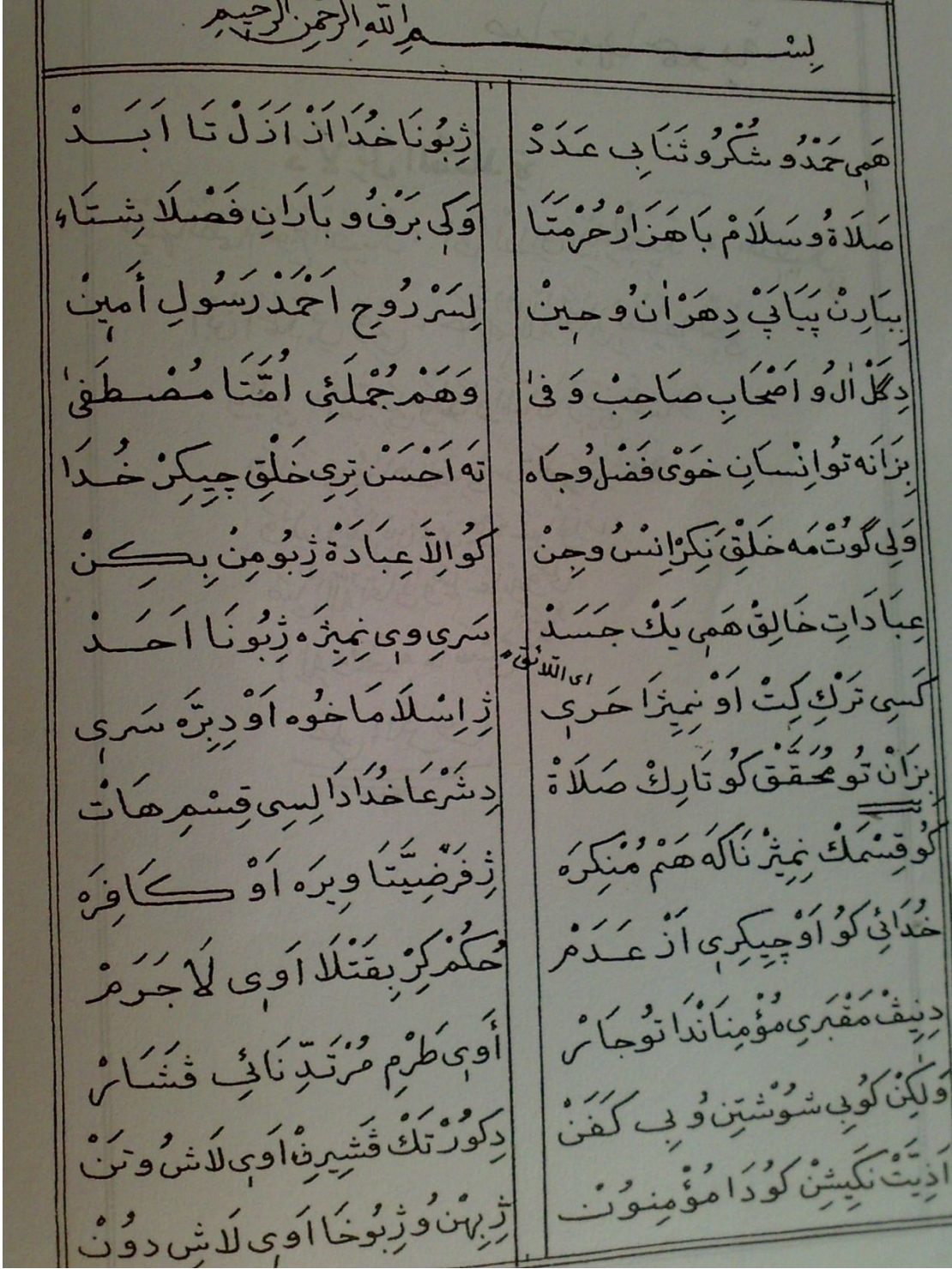
11- M. Abdulvahit Yıkılmaz: Molla Muhammed Said'in oğludur, imam hatib, Diyarbakır.

12. M. Abdulhalim Aynkafi : İskenderun'da ikamet etmektedir

2.6. ESERLERİ

Molla Muhammed Said, uzun yıllardan beri çeşitli konularda yazılar yazmaya devam etmektedir. Yazdığı kitaplarının bir kısmı manzum bir kısmı da nesir şeklindedir. Şimdiye kadar bunlardan üç tanesi basılmıştır. Yazdığı eserler şunlardır:

1- "Delail üs-Selat": Kürtçe dilinde manzum olarak hazırlanan bir ilmihal kitabıdır. Taharet (temizlik) ve namaz konularını detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Bir giriş ve yedi bap (mabhas) oluşmuştur. 32 sayfadır. Diyarbakır söz matbaasında bir baskısı yapılmıştır.

Delail üs-selat adlı manzumenin ilk sayfası

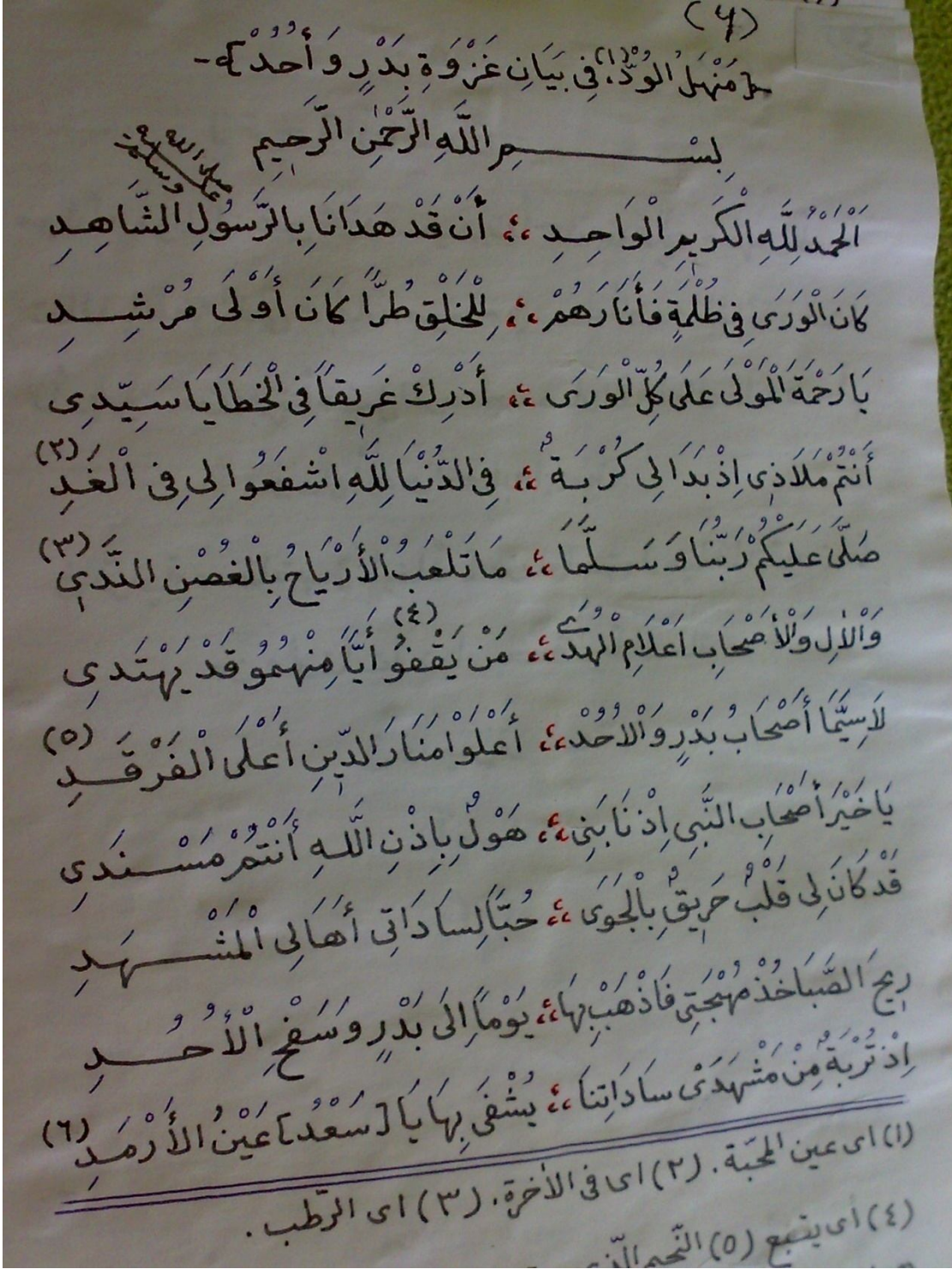
2- "el-Kavl'ül-vesit beyn'el- ifrati ve't- tefrit": Ehl-ı sünnet mezhebinin vasat, Vahhabilik ve Şia mezheplerinin ise ifrat ve tefrit olduğu konusunda hazırlanan kısa bir eserdir. Diyarbakır söz matbaasında bir baskısı yapılmıştır.

3- "El-Fütuhât'üs-sAmedîyye fi'r-reddi ala Müğâletat'il- Vehhabiyye" :Bu eserde Vahhabiliğin Ehl-sünnete aykırı görüşleri eleştirilmektedir. Özellikle Muhammed bin Abdulvahhab ve Abdullah bin Baz gibi önde gelen alimlerinin çeşitli eserlerinde geçen aykırı fikirlerine bir reddiye niteliğindedir. 273 Sayfadır. İlk Baskısı Diyarbakır söz matbaasında yapılmıştır, ikinci baskısı ise İstanbul Ravza yayıncılık ve matbaacılık tarafından yapılmıştır.

4- "Nezahet'ül-Ashab fi's-sünneti ve'l-Kitab amma iftera aleyhim ehl'üz-zeyği ve'l-irtiyab": M. Hüseyin'in "Esl'üş- şîati ve üsuluha" adlı eserin bir tenkidi niteliğindedir. Genel anlamda Şia mezhebinin imamet ve bunun neticesi olan sahabeler hakkındaki olumsuz düşüncelerini delillerle çürütür. Basılmamıştır.

5- "el-Menzumet'ül-Behiyye" : Arapça bir manzumedir. Resulullah (s.a.v.)'in Mekke'den Medine'ye hicret ettiği esnada Ümmü Ma'bed çadırında meydana gelen iki büyük mü'cizeyi anlatmaktadır. 25 beyyitten oluşmaktadır.

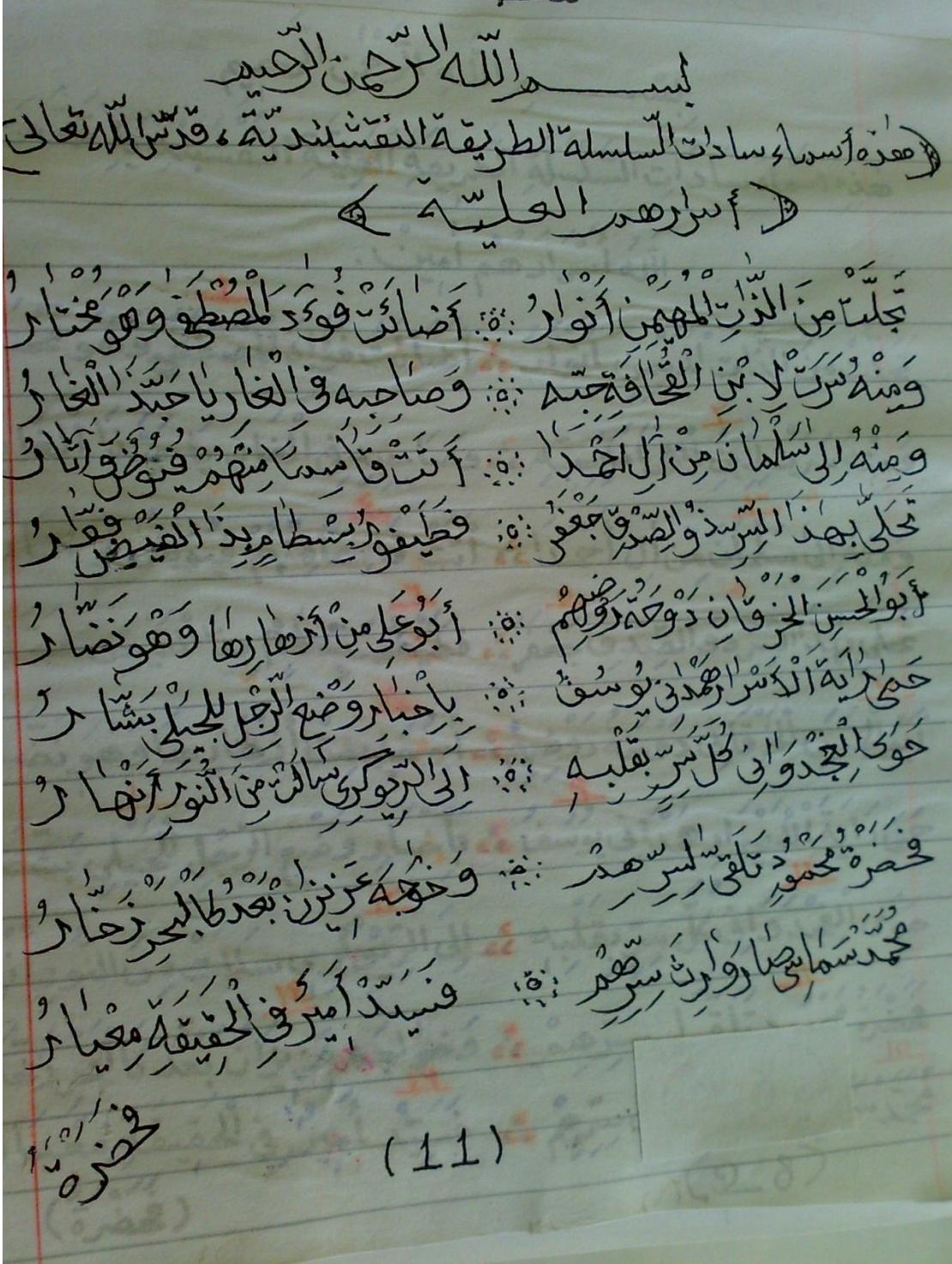
6- "Menhel'ül-Vüdd Fi Beyani Gazveti Bedr'in ve Uhud" : Bedir ve Uhud savaşlarını anlatan mevzun bir eserdir. 148 beyittir.

Menhel'ül-Vüdd Fi Beyani Gazveti Bedr'in ve Uhud adlı manzumenin ilk sayfası

7- "el-Menzumet'ül-Vafiye bi'r-reddi ala müğaletat'il-vehhabiyye": Vahhabilerin tevessül ve istiğase hakkındaki görüşlerine bir reddiyedir. Manzum bir eserdir, 41 beyitten oluşmaktadır.

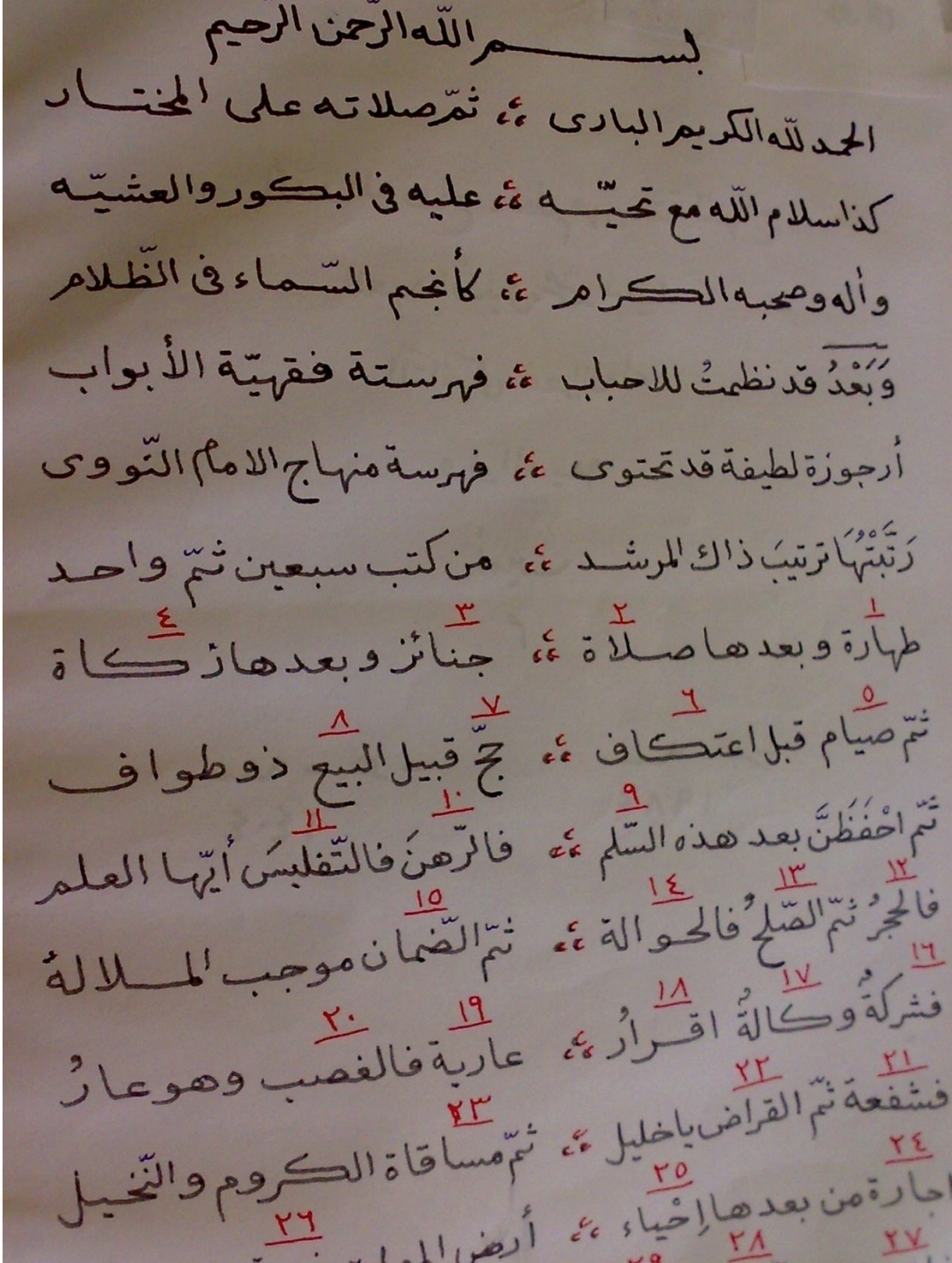
8- "Esmâ'u Sadat'is-silsilet'it-tarikat'in-Nakşibendiyye": Arapça olarak hazırlanan bu manzumede Nakşibendi tarikatı silsilesinde adı geçen zatların isimleri mevzun bir şekilde anlatılmıştır. 25 beyitten oluşmaktadır.

Esmâ'u Sadat'is-silsilet'it-tarikat'in-Nakşibendiyye adlı manzumenin ilk sayfası

9- "el-Menzumet'ün-nüşhiyye": 10 beyitlik bir manzumedir, dünya'ya uymanın kötülüğünü ve dünya'nın aldatıcılığını konu edinmiştir.

10- "ed-Dürr'ül-vehhac Nazm-u Fihhriste't-il Minhac": İmam Nevevi'nin el-Minhac adlı eserinin fihristinin manzum şeklidir. 33 beyitten oluşmaktadır.

ed-Dürr'ül-vehhac Nazm-u Fihhriste't-il Minhac adlı manzumenin ilk sayfası.

11- "et-Tibyan li mebbe-i ve münteha şehri ramazan" : dört mezhebe göre Ramazan ayının başlaması ve sona ermesi ile ilgili hükümleri içermektedir.

3. TASAVVUFİ YÖNÜ

3.1.TASAVVUFA İNTİSABI

Molla Muhammed Said, daha medresede tahsilini devam ederken bir mürşide bağlanma arayışı içinde olmuştur. Fakat intisap edeceği mürşidin alim ve İslam şeriatına bağlı olması gerektiğini düşünmüştür. Yıllar sonra Silvan'a bağlı Kürişa köyünde imamlık ve müderrislik görevine devam ederken Nakşibendi tarikatına mensup Norşin'den şeyh Muhammed Maşuk'un²⁴ Diyarbakır'a geldiğini öğrenir. O da Diyarbakır'a gelip onu ziyaret eder. Daha sonra da şeyhin Diyarbakır'a her gelişinde gelip onu ziyaret eder. Aradığı şartların onda mevcut olduğuna kanaat getirir ve ona intisap etmeye karar verir. Bir müddet sonra h. 1380/m.1960 yılında Norşin'e gidip ona intisap eder. Artık belli aralıklarla Norşin'e gider, bazen haftalarca bazen de aylarca orada kalır. Tarikatta amel denilen sürece altı yıl devam ettikten sonra şeyh Muhammed Maşuk ona halifelik iznini verir. İzin aldıktan sonra da devamlı şeyhini ziyaret eder, her türlü sorunlarını onunla danışır. Şeyh Muhammed Maşuk m.1975 yılında Mekke'de vefat ettikten sonra da Molla Muhammed Said, fırsat buldukça Norşin'e gider, hayatta olanları ve vefat eden zatların mezarlarını ziyaret etmektedir.

3.2.HALİFELERİ

Şeyh Muhammed Maşuk, ona halifelik iznini verirken tedrisat ile meşgul olmasını tavsiye etmiştir. O da bu tavsiye üzerine daha çok tedrisat ile meşgul olmuştur. Ona intisap edenlerin sayısı azdır. Şimdiye kadar dört kişiye halifelik iznini vermiştir:

1- Molla Muhammed Sait el-Kerhi : Diyarbakır merkez Ofis semtindeki medresesinde tedrisata devam etmektedir.

2- Molla Muhammed Şirin : Diyarbakır'da ikamet etmektedir.

²⁴ Şeyh Muhammed Maşuk, Şeyh Masum'un oğludur. O da Şeyh Abdurrahim, o da Şeyh Abdurrahman et- Tahi'nin oğludur. Şeyh Muhammed Maşuk, Hazret olarak bilinen amcası Şeyh Diyaüddin'in halifesi Şey Ahmet el-Haznevi'nin yanında tasavvufi hizmete devam ederek halifelik iznini almıştır. Uzun yıllar Norşin dergahında şeyh olarak irşada devam etmiştir. İlim ve takva ehli olup İslami hükümlere son derece önem veren bir zattır. 1975 yılı son hac yolculuğunda Mekke-i Mükerrerme'de vefat etmiştir.

3- Molla Muhammed Zahit: Diyarbakır'a bağlı bir köyde imam hatib olarak görev yapmaktadır.

4- Molla Abdülgani : Diyarbakır merkezde imam hatib olarak görev yapmaktadır.

SONUÇ

Hayatını, ilmi ve tasavvufi yönünü vermeye çalıştığımız Molla Muhammed Said el-Amedî, küçük yaşta medreselerde Arapça ve İslami ilimleri öğrenmeye başlamıştır. Uzun yıllar medreselerde eğitim görüp mezun olduktan sonra da hayatı boyunca kesintisiz ders vermiştir. Yüzlerce talebeye ders vermiş, çok sayıda talebeyi de mezun etmiştir. Talebeleri arasında müderrislik yapanlar ve önemli hizmetlerde bulunanlar yetişmiştir. Ayrıca elde ettiği ilmi birikimi ile çeşitli konularda eserler yazarak daha geniş kitlelerin ondan istifade etmesini ve bu birikimin kaybolmamasını sağlamıştır.

Molla Muhammed Said el-Amedî, ilmi yönünün yanında tasavvuf alanında da temayüz etmiştir. Uzun yıllar tasavvuf eğitimini almış ve bu alanda önemli şahsiyetler yetiştirmiştir.